

SZILÁGYI MÁRTON

Karl Philipp Moritz az *Urániában*

Több mint két évtizede jelent meg az a monográfiám, amelyben Kármán József és Pajor Gáspár folyóiratának az anyagát kívántam feldolgozni.¹ Megközelítemnek az volt az egyik bevallott célja (s ez újdonságot jelentett az addigi sajtótörténeti szakirodalom célkitűzéseivel képest), hogy igyekeztem minél több közleménynek azonosítani a forrását, s az így elért eredményeket felhasználni a folyóirat tájékozódásának vizsgálatához. Ezzel próbáltam áthidalni azt a hátrányt, amely a folyóirat szerkesztésére vonatkozó dokumentációk teljes hiányából fakadt. A munka nem volt eredménytelen. Mindaz, amit annak idején megtaláltam, nem volt kevés (igaz, nem találtam meg az összes gyanús szöveg eredetijét), de azóta más vállalkozó nemigen akadt, aki folytatta volna a forrásfeltáró munkát.

Pedig a téma nincs még kimerítve. Sőt, jelenleg sokkal nagyobb hatásfokkal lenne végezhető. Most már ugyanis egészen más szemléleti és technikai háttérrel lehet neki-fogni az *Uránia* – feltehetően idegen nyelvből fordított – cikkeinek a vizsgálatához. Az internet megnyitotta távlatokról, az utóbbi időkben egyre bővülő adatbázisokról és digitalizált kiadványokról annak idején, az 1990-es években még szó sem volt. Mindenféleképpen indokolt lenne hát, hogy mindazokat a megoldatlan filológiai problémákat, amelyekkel korábban semmit nem tudott kezdeni az irodalomtörténet-írás, újra napirendre vegyük, s megkíséreljük újragondolni.² Ennek kísérletekkel megpróbáltam az internet kínálta lehetőségeket alkalmazni az *Uránia* azon szövegei esetében, amelyekről már annak idején sejtettem, hogy idegen nyelvből (jelesül németből) készült fordítások, de amelyeket akkor nem sikerült megtalálnom. Így aztán az *Uránia* forrása-inak újabb darabjait sikerült azonosítanom.

Kiindulópontom a berlini Heinitz-palotáról szóló szöveg volt, amelyről igen könnyen feltételezni lehetett a német eredetet (nemcsak témája miatt, hanem amiatt is, hogy bizonyos kifejezések mellett, zárójelben német terminusokat is feltüntetett a fordító). Ráadásul itt a szövegnek néhány szegmense jól kereshető volt; ilyen például a

* A szerző az ELTE BTK 18–19. Századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára.

1 SZILÁGYI Márton, *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*, Csokonai könyvtár 16 (Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998).

2 Erre tett kísérletet: LENGYEL Réka, „Kónyi János elcserélt fordítása: A bölcsességnek és jó erkölcsnek könyve, 1774: Robert Dodsley magyarországi recepciójához”, in *Nunquam autores, semper interpretes: A magyarországi fordításirodalom a 18. században*, szerk. LENGYEL Réka, 128–145 (Budapest: MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2016).

város neve és a palota tulajdonosának a kiléte. Ezek után már csak a megfelelő adatbázist kellett megtalálnom, amelyben ezen keresőkifejezések mentén megpróbálom feltérképezni a lehetséges anyagot. Némi tájékozódás után viszonylag hamar rátaláltam a Deutsche Forschungsgemeinschaft oldalának digitalizált állományában arra a kötetre, amely tartalmazta a keresett szöveget. S amit egyébként már húsz évvel korábbi forráskutatásaim során megtapasztaltam, az történt most is: egyrészt kiderült, hogy igen pontos fordításról van szó, másrészt pedig érdemes volt az egész kötetet áttekintennem, mert abban még két másik, az *Urániában* szereplő cikknek az eredetije is benne volt.

A folyóirat III. kötetében ugyanis egymás után olvasható három szöveg, amelyek tematikusan is összefüggnek (s ez akkor is feltűnő, ha minden háttérismeret nélkül olvassuk a cikkeket). Gálos Rezső úttörő jelentőségű Kármán-monográfiája annak idején ezeket egységesen a „művészettörténet” címszó alatt tárgyalta,³ némileg pontatlanul, mert itt nem annyira történeti kérdésekről volt szó, hanem inkább esztétikaiakról. Most végre kiderült, hogy nem véletlen az egymás mellé kerülésük sem.

Az *oszlopkőről* (*Egy elmélkedés a' szép Mesterségekről*),⁴ *A' régiek' márványkoporsói*,⁵ valamint a *Leírása egy palotának Berlinben*⁶ című szöveg ugyanis egy forrásból származik: mindhárom Karl Philipp Moritz *Vorbegriffe zu einer Theorie der Ornamente* című, 1793-as kötetéből való. Ez a könyv a szerző halálának évében látott napvilágot, s az *Uránia* III. számának megjelenésekor még kurrens újdonságnak számított. Ebben a kötetben nem egymás után található a fordításra kiválasztott szövegek, tehát a fordító (vagy fordítók) tudatosan válogattak innen. Az alapul vett, s kihagyások nélkül, pontosan és szó szerint lefordított szövegek a következők voltak: *Die Säule*,⁷ *Verzierungen an den Marmorsärgen der Alten*,⁸ *Beschreibung eines Saals in dem Hause des königlichen Staatsministers, Freiherrn v[on] Heinitz zu Berlin*.⁹

A fordítás technikája önmagában kevés elemezni valót kínál: a szövegből nem hagytak ki részeket, összevonások és tömörítések sem figyelhetők meg. A fordító (vagy fordítók) híven ültették át a szövegeket (bár a címeken kis mértékben módosítottak), s megküzdöttek a terminológia nehézségeivel, ezért több esetben szerepeltették zárójelben az eredeti német szót is, ami azt jelzi: úgy érzékelték, nincsen még közkeletű magyar megfelelőjük. Ezért aztán a fordítások figyelemre méltó forrásanyagot jelent-

3 GÁLOS Rezső, „Művészettörténet – kisebb fordítások”, in GÁLOS Rezső, *Kármán József*, 115–119 (Budapest: Művelt Nép, 1954).

4 A folyóirat kritikai kiadásában: SZILÁGYI Márton, kiad., *Első folyóirataink: Uránia*, Csokonai könyvtár: Források 6 (Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1999), 240–243.

5 Uo., 244–246.

6 Uo., 247–252.

7 Karl Philipp MORITZ, *Vorbegriffe zu einer Theorie der Ornamente* (Berlin: Karl Maatzdorff's Buchhandlung, 1793), 18–24. A könyv megtalálható digitalizált formában az interneten, hozzáférés: 2020.09. 27, http://dfg-viewer.de/show?tx_dlf%5Bdouble%5D=0&tx_dlf%5Bid%5D=http%3A%2F%2Fwww.zvdd.de%2Fdms%2Fmetsresolver%2F%3FPPN%3Durn%3Anbn%3Ade%3Absz%3A14-db-id3296924884&tx_dlf%5Bpage%5D=1&cHash=771674f4b860483603975e919c8ec986.

8 MORITZ, *Vorbegriffe zu einer...*, 101–106.

9 Uo., 50–65.

hetnek a magyar művészettörténeti vagy képzőművészet-esztétikai terminológia kialakulásához is.

A' régiek' márványkoporsói az *Uránia* kevés azon szövegei közé tartozik, amely Kn. betűjeggyel van jelölve. Emiatt ez már igen korán a kifejezetten Kármánnak tulajdonított szövegek közé számított.¹⁰ Kérdés, ez hogyan ítéltető meg: elképzelhető, hogy ez azt jelenti, mindhárom szöveg azonos fordító (ez esetben Kármán József) munkája, de ne feledjük, van arra példa, amikor ugyanabból a kötetből bizonyosan két különböző fordító (azaz Kármán József és Pajor Gáspár) fordított. Ez történt Cajetan Tschink *Wundergeschichten sammt den Schlüsseln zu ihrer Erklärung* című, 1792-es novelláskötete esetében, ahogyan ezt több mint húsz éve sikerült részletes szövegelemzéssel kimutatni.¹¹ Igaz, ez esetben meglehetősen eltérő stílus állapotot mutatott a két fordítás, ráadásul a két szöveg közül az egyik, *Az által-változott törpe* G. i. betűjeggyel volt jelölve,¹² azaz ezt elég valószínű módon Pajor Gáspárnak lehetett tulajdonítani (merthogy ez felfogható a Gazsi rövidítésének...) – míg a másik novella, *A' Kíntsásó* nem volt megjelölve, de egyrészt stílusosan eltért az előző szöveg megoldásaitól, másrészt ez utóbbi novellát már Toldy Ferenc (s utána az egész szakirodalmi hagyomány) Kármán életművébe tartozóként kezelte. Ilyenformán itt adódott a következtetés: a két szerkesztő felosztotta egymás között a munkát, az egyik elbeszélést minden bizonnyal Kármán, a másikat pedig Pajor ültette át magyarra.¹³

Azaz hiába tudjuk immár a három szöveg azonos forrását, a hiába van az egyik (de csak az egyik) Kármánra utaló betűjeggyel is ellátva, ez nem elegendő érv ahhoz, hogy azonos fordítót feltételezzünk. Ez csupán gyanú lehet, s érdemes hipotézisként kezelni.

A három magyar szöveg összefüggése azért is lényeges, mert cáfolja Gálos Rezső egyik érvét, amelyet persze a forrás ismerete nélkül fogalmazott meg, s – ahhoz képest, hogy legfőljebb sejtés lehetne – retorikailag túlságosan határozottra sikerült. Gálos szerint ugyanis: „A berlini Heinitz-palota leírása azért lehetett neki kedves, mert Ráday Gedeon péceli falfestményeire emlékeztette.”¹⁴ Mivel azonban most már tudjuk, hogy három esztétikai tárgyú szöveg is ugyanabból a kötetből vétel, a személyes emlékek vagy vonzalomnak a feltételezése bizonyosan elesik: Moritz egyszerre három szövegének az átvétele aligha amellet szól, hogy az egyiknek a témája volt a legfontosabb motiváció. Sokkal inkább az antikizáló és mitologizáló művészetfelfogás időszerepének a kérdései vezethették a fordításra a folyóirat szerkesztőit. Ennek megítéléséhez persze még hiányoznak az adatok.

Jól látszik az is, hogy az írások egymás utáni közlése mennyire a harmadik szám megtöltését célozta. A folyóirat szerkesztésére vonatkozóan sajnos nincsenek részletes

10 A betűjegyekből indult ki Szinnyei Ferenc kísérlete, amely megpróbálta stílus alapon tisztázni a névtelen cikkek szerzőségét – nem meggyőző eredménnyel: SZINNYEI Ferenc, *Kármán József és az Uránia névtelenjei*, Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből 34 (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1924). A konklúzió: uo., 32.

11 SZILÁGYI, *Kármán József...*, 216–236.

12 SZILÁGYI, *Első folyóirataink...*, 125.

13 Ezt a következtetést lásd: SZILÁGYI, *Kármán József...*, 234.

14 GÁLOS, „Művészettörténet – kisebb fordítások”, 116.

információink, de úgy tűnik, Moritz könyvének fölhasználása nem lehetett az *Uránia* megindításakor már jelenlévő ötlet (ez esetben több számba eloszthatták volna az innen származó írásokat), amint ezt például Cajetan Tschink két novellája esetében megfigyelhető. Az *által-változott törpe* két részre bontva, azaz folytatásos történetként az I. és II. számban szerepelt, míg *A' Kíntsásó* a III. számba került. Ezúttal tehát valamilyen távlatosabb szerkesztői koncepció sejthető. Nem így a Moritz-szövegek esetében: a szerkesztők csak akkor nyúltak a kötethez, amikor a III. számot kellett írásokkal megtölteni.

Annál érdekesebb viszont rákérdezni a fordítás funkciójára, s végiggondolni, mit jelenthet az, hogy az *Uránia* 1795-ben három Karl Philipp Moritz-cikket is közölt magyar fordításban. Igaz, anonim módon, tehát igen keveseknek lehetett világos, hogy kinek a szövegei szerepelnek itt.

Moritz jelenléte nem társtalan a folyóiratban. Azt már ezelőtt két évtizeddel sikerült kimutatnom, hogy a *Remekek a' Düsseldorffi Képpalotában* című cikk Georg Forster *Ansichten vom Niederrhein von Brabant, Flandern, Holland, England un Frankreich im April, Mai und Junius 1790* című könyvéből kiemelt és önállósított fordítás.¹⁵ A Forstertől fordított szöveg, amely a folyóirat II. számában jelent meg, ráadásul tudatosan előkészíti a Moritztól átvett cikkeket is; a szöveg ugyanis a következő szavakkal ér véget, s ezek a fordító (a szerkesztő) szavai, nem a német eredetiből származnak: „Ha ezen Próbával fel-támaszthatjuk az olvasó Közönségnek a' szép Mesterségek eránt-való Szerelmét, több illyeket a' jövő Köttetekben leírni Örömnök lészen.”¹⁶ Ennyiben tehát azt lehet mondani: ha a három, Moritztól tartalmazó szöveg egymás mellé kerülése nem mutat is kezdettől jelenlévő szerkesztői koncepcióra, az már igen, hogy az *Uránia* tudatosan törekedett a képzőművészetről szóló, szakszerű beszéd meghonosítására a műleírások segítségével. S ehhez Forsternek és Moritznak a párhuzamos, illetve egymást követő jelenléte a bizonyíték. Még ha mindkét esetben névtelenül is szerepeltek ezek a szerzők, felbukkanásuk, mi több, egy szerkesztői kommentár révén történő összekapcsolásuk azt mutatja, hogy a szerkesztőkben igen erős volt a képzőművészet esztétikájára irányuló érdeklődés, s ehhez a kortárs művészetelmélet két, ma is számontartott képviselőjéhez nyúltak. Ráadásul olyan műveikhez, amelyek akkor aktuális újdonságnak számítottak (Forster alapul vett könyve 1791-es, Moritzé 1793-as). S bár látszólag csak a műleírás kereteihez használták fel őket, ám ezek a deskripciók rendelkeznek elméleti és módszertani megalapozással is. Ezt ugyan a magyarra fordított cikkek nem explikálják, ám a háttérben felsejlő tájékozódás ezeket szintén jelentőséggel ruházhatja föl. S talán azt is érdemes szóba hozni, hogy mind Forster, mind Moritz közismert szabadkőművesek voltak, s akár az is befolyásolhatta azt, hogy éppen őket választották ki fordításra az *Uránia* szerkesztői.

15 SZILÁGYI, Kármán József..., 187–215. Gálos Rezső annak idején úgy vélte, megtalálta a magyar szöveg forrását: „Ez a cikk rövid kivonata a modern műelemzés egyik úttörő munkájának, Wilhelm Heinse nevezetes alkotásának, *Über einige Gemähldte der Düsseldorfer Gallerie*.” GÁLOS, „Művészettörténet – kisebb fordítások”, 115. Gálosnak nem volt igaza, csak a téma azonos, de szövegszerű összefüggése az *Uránia* cikkének nincs Heinse munkájával.

16 SZILÁGYI, *Első folyóirataink...*, 160.

Az *Urániában* közölt három Moritz-írás mindegyike mitológia-értelmezésnek is tekinthető, s ez nem tűnik esetlegesnek vagy véletlennek; Moritz ugyanis ezzel a kérdéssel külön, nagyhatású könyvben foglalkozott, s akár az is elképzelhető, hogy az életmű ezen vonatkozásáról is tudhattak a szerkesztők.¹⁷ Annál is inkább, mert Fórizs Gergely valószínűsítette, hogy az *Urániának* volt egy implicit, elsősorban utalásokban megragadható, de több íráson átívelő mitológiai programja is, amely elsősorban korabeli német mítoszértelmezésekre támaszkodott.¹⁸ Ebbe a törekvésbe Moritz műveinek ismerete feltétlenül beletartozhatott.¹⁹

Ám a kérdésnek nemcsak mítosz történeti, hanem művészettörténeti kontextusa is lehet. Moritz a mitológiai jeleneteket ábrázoló képzőművészeti alkotások elemzése kapcsán ugyanis néhány évvel korábban erősen vitatta Johann Joachim Winckelmann módszerét. A Homéroszból eredő mítoszvariánsok elbeszélése s a művek ismertetésébe való integrálása helyett egy szárazabb és pontosabb deskripciót tartott volna követendőnek, éppen azért, hogy a képzelőerőt ne korlátozza túlságos mértékben az interpretáció. Ennek legfőbb lenyomata egy 1788-as írása volt (*In wie fern Kunstwerke beschreiben werden können?*), amely a *Monatschrift der Akademie der Künste und mechanischen Wissenschaften* című folyóiratban jelent meg, s amely egyébként nem tette explicitté a Winckelmann-nal folytatott vitát, hiszen Moritz az ő nevét le sem írta.²⁰ Azok a szövegei, amelyeket az *Uránia* lefordított, mintegy ennek a hangoztatott elvnek a későbbi megvalósításaként értelmezhetők, hiszen mindhárom írás az antikvitással, illetve részben a mitológiával foglalkozik. Ennek a gesztusnak ilyenformán komoly jelentősége van a hazai képzőművészet-esztétika történetében, még ha itt ennek teoretikus vonatkozásairól nem nyilatkozik is meg a szerző, illetve itt már nem exponálja a Winckelmann-nal szemben korábban hangoztatott kifogásait sem. Azonban ennek a keretében érthető az itteni fejtegetései is, s ez a térbeliségre törekvő művek (azaz a szobrok, reliefek) befogadásának és értelmezésének olyan hermeneutikai irányát érzékelteti, amelynek a 18. század vége szempontjából külön jelentősége van.²¹

Meglehet, van is egy olyan nyom, amely – bármennyire is hipotetikus a Moritzhoz kötése – elvezethet az *Uránia* lefordított cikkeiben alkalmazott műleírás magyarországi jelenlétéhez. Balogh Piroska közölte latinul és magyar fordításban Schedius Lajos János 1792-es vizsgálódását, amelyet Schedius a pesti egyetem esztétika tanszékének vezetésére kiírt professzori pályázatra nyújtott be. Ez a traktátus Traianus oszlopának elemző leírása volt, s egy részben mitológiai tárgyú, részben történeti forrásnak is tekinthető

17 Karl Philipp MORITZ, *Götterlehre oder mythologische Dichtungen der Alten* (Berlin: Johann Friedrich Unger, 1791).

18 FÓRIZS Gergely, „Kontextusok az *Uránia* programszövegeinek képzési modelljéhez”, *Irodalomtörténet* 96, 2. sz. (2015): 119–145.

19 Ehhez lásd még Annette SIMONIS, „Die »neue Mythologie« der Aufklärung: Karl Philipp Moritz Mythenpoetik im diskursgeschichtlichen Kontext”, *Jahrbuch der deutschen Schillergesellschaft* 45 (2001): 97–130.

20 Erről lásd: Helmut PFOTENHAUER, „Winckelmann-Kritik als Ursprung einer Autonomie-Ästhetik: Karl Philip Moritz”, *Aufklärung* 27 (2015): 55–74.

21 Vö. CSANÁDI-BOGNÁR Szilvia, „A tér terhe: Herder *Plastikja* és a múzeum rituális jellege”, *Apertúra* 11, 2. sz. (2016), hozzáférés: 2020.09.23, <https://uj.apertura.hu/2016/tel/csanadi-bognar-a-ter-terhe-herder-plastikja-es-a-muzeum-ritualis-jellege>.

térbeli plasztika esztétikai értelmezését végezte el.²² Schedius nem beszélt a forrásairól vagy a rá ható szemléleti keretekről, de önmagában az a tény is árulkodó, hogy a pályázata egyik melléklete a göttingeni egyetem professzorának, Christian Gottlob Heynének az ajánlólevele volt. Schedius a témát alighanem magától Heynétől kapta, aki egyébként ugyanezre a feladatra egy másik tanítványát, a szintén magyarországi (lőcsei illetőségű) Johann Christian Engelt is ráállította.²³ Schediusnak a két évvel későbbi, magyar nyelvű folyóirat szerzőgárdájához való odatartozása miatt nem elképzelhetetlen, hogy a szintén képzőművészet-esztétikai kiindulású, plasztikus műalkotásokat szöveges leírások formájában értelmező, eredetileg német nyelvű szövegek, fordítások felbukkanása sem független Schedius érdeklődésétől (még ha az ő későbbi latin esztétikájában Moritzra nincs is utalás). Annál is inkább, mert a Schedius mestereként azonosítható Heyne számára Moritz módszere (s akár ennek a Winckelmann-nal szembehelezhető jellege) nem lehetett ismeretlen. Bármennyire hipotetikus is ez az összefüggés, nem lehetetlen, hogy Schediusnak a Traianus-oszlopról írott, eddig kontextus híján nehezen értelmezhető elemzése éppen e vonalon kaphatja meg igazán a jelentőségét.²⁴

Moritz több szempontból is jelentős személyisége a német kultúrának:²⁵ regénye, az *Anton Reiser* az egyik első „pszichológiai regény” volt, amelyet azonban a recepció sokkal inkább autobiográfiaként értelmezett.²⁶ Az utóbbi két évtizedben viszont a regényíró mellett egyre komolyabb érdeklődés mutatkozik Moritz pszichológiatörténeti jelentősége iránt is. Ez megmutatkozott a *Magazin zur Erfahrungsseelenkunde* című folyóirat kiadásában, de írásainak antropológiai érdeklődésében is, mint ahogyan ezt éppen az *Anton Reiser* mutatja. S ez nemcsak induktív gondolkodást jelez az ember általánosítható modelljén belül, hanem azért is figyelemre méltó, mert Moritz folyóirata az emberi lélek működését esetek leírásán keresztül akarta megmutatni, azaz az egyediségen keresztül akart eljutni az általánosítható modellekig. S ezt a sajátosságot Laczházi Gyula már – érdekes módon – felhasználta párhuzamul a *Fanni hagyományai* értelmezéséhez, anélkül, hogy bármi filológiai vagy textológiai kapcsolatot feltételezett volna az *Uránia* és Moritz között.²⁷

Moritz tevékenységének esztétikatörténeti újdonságát is hangsúlyozta az újabb szakirodalom.²⁸ Éppen a Winckelmann-nal folytatott vitájából érthető meg, miért is te-

22 A szöveget lásd latinul és magyarul: BALOGH Piroska, szerk., jegyz., *Doctrina pulcri: Schedius Lajos János széptani írásai*, Csokonai könyvtár: Források 12 (Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2005), 7–24.

23 Erről lásd Balogh Piroska kísérőtanulmányát: BALOGH, *Doctrina pulcri...*, 384–388. Heyne és Schedius kapcsolatáról: BALOGH Piroska, *Teória és medialitás: A latinitás a magyarországi tudásáramlásban 1800 körül*, Irodalomtörténeti füzetek 175 (Budapest: Argumentum Kiadó, 2015), 117–128.

24 Erre az összefüggésre Balogh Piroska hívta fel a figyelmemet.

25 Pályafutására összefoglalóan lásd: ALBERT MEIER, *Karl Philipp Moritz*, Reclams Universal-Bibliothek (Stuttgart: Philipp Reclam Verlag, 2015).

26 Erről lásd: JOSEF FÜRNKÄS, *Der Ursprung des psychologischen Romans: Karl Philipp Moritz' „Anton Reiser”* (Stuttgart: J. B. Metzlersche Buchhandlung, 1977).

27 LACZHÁZI Gyula, *Társiaság és együttérzés a felvilágosodás magyar irodalmában* (Budapest: Ráció Kiadó, 2014), 173–174.

28 Például: ALESSANDRO COSTAZZA, *Schönheit und Nützlichkeit: Karl Philipp Moritz und die Ästhetik des 18. Jahrhunderts*, Forschungen zur europäischen Kultur 10 (Frankfurt am Main–Berlin–Bern–New York–Paris–Wien: Peter Lang Verlag, 1996).

kinthetjük őt egy új típusú, autonómia-esztétika képviselőjének. Ennek kapcsán érdemes idézni Kisbali László jellemzését, amelyet egy Diderot-fordítás kísérőtanulmányában adott Moritz jelentőségéről:

A méltatlanul elfeledett Kari Philipp Moritznak kitüntetett helye van „a klasszikából a romantikába való átmenet” elemzésében. Moritznál a szépség mind az embertől független természet, mind a művi világ olyan alkotóelve, amelyben e világok korlátozott felfogóképességünk (érzékiességünk) számára megnyilatkozó egészlegessége tárul fel. A szépség objektív formaszervezetként elemezhető, amelyet a tökéletesség hagyományos metafizikai fogalmával ír le. E tradicionális összetevőket mutató felfogáshoz társítja Moritz az alkotótevékenységről vallott nézetét. Belülről bontja fel az utánczás eszméjét, és a Bildung, az „alkotás-alakítás-formálás” fogalmának közvetítésével gondolja el „az önmagának önálló világot teremtő” művész fogalmát. A művész Prométheusz elrabolta a Teremtő kiváltságát, a creatio ex nihilo lehetőségét. Mi több: véges erők birtokában képes e teremtésre; s e képességének legfőbb bizonyítéka éppen a műalkotás zártsága, tökéletessége: „kiteljesedtség”. A kiteljesedtségnek az a fajtája azonban, amely éppen zártságával bizonyítja tökéletességét, elszakad teremtőjétől, és maga alá gyűri.²⁹

Az igen kiterjedt, nemzetközi (persze elsősorban német nyelvű) szakirodalomhoz³⁰ képest Moritz magyarországi szakirodalmi jelenléte igen szórványosnak mondható, ám ezek is sokatmondó pontokon érvelnek a jelentősége mellett. Annak ellenére, hogy Moritznak nincs túlságosan sok, modern magyar fordítása, 1987-ben megjelent magyarul egy olyan tanulmánya (*Az önmagában kiteljesedett fogalmáról*),³¹ amely a magyar szakmai közvélemény számára is egyértelműen beiktatta őt a 18. század végi felvilágosodás európai esztétikai gondolkodásának legfontosabb alakjai közé. Amikor Csuka Botond egy recenziójában azt állította: „»az önmagában kiteljesedett«, autonóm műalkotás gondolata csak a század vége felé nyert teoretikus megalapozást”,³² erre az állításra éppen ez a Moritz-értekezés volt az egyetlen referencia. Ez pedig Moritz teljesítményét igen nagyra értékeli általános esztétikatörténeti összevetésben is. Vagy idézhetnénk Csetri Lajos szavait is Berzsenyi Dániel *Poetai Harmonistikájáról*: „[Berzsenyi] először fogalmazza meg, ha nem tévedünk, a Goethe és Moritz által az 1780-as évek végén kidolgozott organikus műszemléletet magyarul, igaz, csak nagyon elvon-

29 KISBALI László, „Diderot időszerűtlensége”, *Holmi* 4 (1992): 1241–1247, 1244.

30 A szakirodalomból említendők még a következő tanulmánykötetek: Martin FONTIUS und Annaliese KLINGENBERG, Hg., *Karl Philipp Moritz und das 18. Jahrhundert: Bestandsaufnahmen – Korrekturen – Neuansätze: Internationale Fachtagung vom 23–25. September 1993 in Berlin* (Tübingen: Max Niemeyer, 1995); Ute TINTEMANN und Christof WINGERTSZAHN, Hg., *Karl Philipp Moritz in Berlin 1789–1793*, Berliner Klassik: Eine Großstadtkultur um 1800 4 (Hannover: Wehrhahn Verlag, 2005).

31 Karl Philipp MORITZ, „Az önmagában kiteljesedett fogalmáról (1785)”, ford. KERBER Zoltán, *Janus* 4, 1. sz. (1987): 68–72. Ugyanebben a számban megjelent egy másik írása is: „A szépművészetek elméleteiről (1789)”. Uo., 72–73.

32 CSUKA Botond, „Balogh Piroska, »Teória és medialitás. A latinitás a magyarországi tudásáramlásban«”, *Irodalomtörténet* 97 (2016): 82–91, 86.

tan”.³³ Amit itt Csetri – Moritzra való konkrét szöveghivatkozás nélkül – a tipológiai jellegzetességek alapján megállapított, sajátos fénytörésbe kerülhet, ha igen közel ehhez a kidolgozáshoz találunk olyan magyar fordítást Moritz műveiből, amely a közvetlen hatás tényét bizonyítja (még ha más művek kapcsán is). S ez az összekötő láncszem ezek szerint az *Urániában* van meg.

Még egy sajátos összefüggésre hívnám föl a figyelmet. Sarah Seidel legutóbbi, jelentős monográfiájában, amely August Gottlieb Meißner esettörténeteiről (*Fallgeschichten*) szól, a szerző szinte párhuzamos jelenségként elemzi Meißner bűnügyi írásait és Moritznak a *Magazin zur Erfahrungsseelenkunde* című folyóiratában megjelent szövegeit: antropológiai megközelítésük okán ugyanis mindkettő az emberi lélek megismerhetetlen jellegére kérdez rá, csak az előző poétikai szabályszerűségek mentén, az utóbbi pedig inkább egy körvonalazódó új tudomány, a pszichológia kritériumai alapján.³⁴ Azaz Moritz – igaz, nem elsősorban esztétikai írásai kapcsán, hanem a lélektani érdeklődés meghonosításában játszott szerepéért – Meißner fontos, értelmező kontextusává lép elő Seidel koncepciójában. Márpedig mindkét szerző magyarországi recepciójában az *Uránia* a kulcs: Meißnertől ugyanis három szöveget is lefordítottak a folyóiratban, s ez ott határozott, orientális érdeklődést látszik tanúsítani, noha a sokszínű életmű akár másféle kiemelésre is módot adott volna.³⁵ Ám az *Uránia* számára nem az tűnt az 1790-es években fontosnak, amit a kései monográfus kánonteremtő erővel az életmű centrumává avat. Ez a jelenség pedig párhuzamos azzal, hogy a szintén több műfajban alkotó Moritztól is csak egy bizonyos műcsoportja révén adott egységes (s persze leszűkített) képet az *Uránia*.

Ám – akárhogy is – hírt adott róla. S úgy tűnik, ebben vitathatatlan az elsősége. Márpedig ez nem csekély érdem, amely igazából csak akkor tárulhat föl, ha még többet tudunk meg a folyóirat tájékozódásáról. Meggyőződésem szerint erre pedig más mód nem nagyon van, mint a folyóirat cikkeinek további mikrofilológiai vizsgálata. Karl Philipp Moritz felbukkanása az 1790-es évek magyar nyelvű folyóiratainak egyikeben olyan jelenség, amelynek körültekintő esztétikatörténeti értelmezése sok újdonságot jelenthet még.

33 CSETRI Lajos, *Egység vagy különbözőség?: Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Irodalomtudomány és kritika (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990), 309. Megjegyzendő, a *Poetai Harmonistikát* legérzékenyebben elemző FÓRIZS Gergely már nem említette a lehetséges források vagy párhuzamok között Moritz nevét, lásd: FÓRIZS Gergely, „Álpeseken Álpések emelkednek”: A képzés eszménye Berzsenyi elméleti szövegeiben, *Klasszikusok* (Budapest: Universitas Kiadó, 2009).

34 Lásd például: Sarah SEIDEL, „*Erfunden von mir selbst ist keine einzige dieser Geschichten*”: August Gottlieb Meißners *Fallgeschichten* zwischen *Exempel* und *Novelle*, *Bochumer Quellen und Forschungen zum 18. Jahrhundert* 10 (Hannover: Wehrhahn Verlag, 2018), 13, 82, 89.

35 Az *Uránia* Meißner-fordításairól lásd: SZILÁGYI, Kármán József... 237–249. Újabban nagyobb anyag alapján (azaz nem elsősorban az *Urániára* összpontosítva) ismét nekifogtam a feladatnak: SZILÁGYI Márton, *Lappangó jelenlét: August Gottlieb Meißner magyarországi recepciója a 18 század végén és a 19. század elején*, megjelenés előtt.